

РИНКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 636.085.55 (477)

НІКІШИНА Оксана, к. е. н., докторант відділу ринкових механізмів та структур, старший науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ВІТЧИЗНЯНИЙ РИНОК КОМБІКОРМОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Проведено ідентифікацію інтегрованого ринку комбінованих кормів, проаналізовано систему суміжних ринків, міжсекторні товарні баланси. Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку ринку комбікормової продукції та комплекс регуляторних заходів, орієнтованих на ефективне використання ринкового потенціалу.

Ключові слова: інтегрований ринок комбікормів, система суміжних ринків, відтворювальні процеси, заходи державного регулювання.

Никишина О. Отечественный рынок комбикормовой продукции. Проведена идентификация интегрированного рынка комбинированных кормов, проанализирована система смежных рынков, межсекторные товарные балансы. Обоснованы стратегические направления развития рынка комбикормовой продукции и комплекс регуляторных мер, ориентированных на эффективное использование рыночного потенциала.

Ключевые слова: интегрированный рынок комбикормов, система смежных рынков, воспроизводственные процессы, меры государственного регулирования.

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності першочерговим завданням держави є забезпечення ефективного функціонування інтегрованих товарних ринків, що мають нереалізований потенціал сталого розвитку. Україна володіє потужним сировинним, виробничим, трудовим і експортним потенціалом для виробництва високоякісної комбікормової продукції (КП) із власної екологічно чистої сировини, однак, ефективність його використання залишається перманентно низькою. За активного експорту сировинних ресурсів (кукурудзи, соняшникового шроту), зменшення виробництва високобілкових бобових культур, імпорту преміксів і білково-вітамінних добавок (БВД) незалежні спеціалізовані підприємства виробляють КП посередньої якості, незбалансовану за білковим, амінокислотним і вітамінним складом, із

високими коефіцієнтом конверсії корму та собівартістю, орієнтовану лише на внутрішній моносонічний ринок. Як наслідок, рівень завантаження їх потужностей варіює в межах 20–40 %. Сьогодні обсяги експорту КП (у вартісному виразі) становлять усього 0.25 % зернового експорту. Водночас обсяги її імпорту досягають 86.3 % зернового імпорту, незважаючи на потенційні можливості українських виробників повністю задовольнити потреби внутрішнього ринку в комбікормах, преміксах і БВД.

Практика свідчить, що вектори державного впливу концентруються переважно на розробці недосяжних програм розвитку ринку, питаннях реєстрації і сертифікації КП та її компонентів, оминаючи регуляторні механізми відновлення внутрішнього попиту на комбікорми та стимулювання експорту продуктів зернопереробки із високою доданою вартістю. Відповідно постає потреба у розробленні відтворювальних механізмів розвитку комбікормового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання контурного аналізу тенденцій і головних параметрів розвитку ринку КП висвітлено в працях учених І. Камінського [1], О. Козаченко [2], В. Перегуди, І. Кузнецової [3, 4], аналітиків О. Євтеєва [5], А. Мадай [6], К. Ткаченко [7] та ін. Однак в існуючих дослідженнях, сфокусованих передусім на маркетинговому аналізі ринку, відсутній аналіз відтворювальних процесів (ВП) у системі суміжних до комбікормового ринків, що звужує можливості ідентифікації усієї сукупності взаємопов'язаних проблем розвитку відтворювальної системи та розробки регуляторних заходів, цілеспрямовано орієнтованих на їх вирішення.

Мета статті – аналіз динаміки відтворювальних процесів у секторах інтегрованого ринку комбікормової продукції.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити такі питання: ідентифікація релевантного ринку; побудова системи суміжних до комбікормового ринків; міжсекторні товарні баланси; визначення головних економічних проблем розвитку ринку; обґрунтування регуляторних механізмів і заходів. Аналіз ринку КП проведено за 2005–2013 рр. із використанням методів секторного та динамічного аналізу, структурно-логічного і балансового методів. Теоретичну базу дослідження становили положення теорії відтворювального циклу [8–10], праці учених та фахівців комбікормового ринку [1–7]; емпіричну – офіційні дані Державної служби статистики України [11–14] та Державної митної служби України [15].

Результати дослідження. Ідентифікація релевантного ринку передбачає визначення його базових характеристик, до яких належать товарні, територіальні й часові межі ринку, його ємність і структура. Ідентифікація ринку за географічними, товарними та часовими межами здійснюється відповідно до чинної Методики визначення монопольного становища суб'єктів господарювання на ринку [16, с. 172]. Україн-

ський ринок КП за сукупністю ознак, що визначають його територіальні межі, належить до категорії державних ринків. Правильність такого висновку підтверджує значення показника ступеня відкритості ринку СВР щодо міжнародної торгівлі. Товарні межі ринку можуть варіювати залежно від завдань дослідження, обсягу інформаційної бази тощо. В статистичній звітності та аналітичних оглядах ринку використовується, як правило, видова диференціація КП за напрямками споживання (комбікорми для великої рогатої худоби, свиней, птиці та ін.). Часові межі ринку становлять один календарний рік.

Важливою характеристикою будь-якого товарного ринку є його ємність та ступінь відкритості. Ємність внутрішнього ринку КП у 2013 р. збільшилася порівняно з 2005 р. на 66.8 % за рахунок зростання обсягів виробництва та імпорту товарів (табл. 1). Ступінь відкритості релевантного ринку у звітному періоді становив 2.37 %, зменшившись порівняно з 2005 р. на 0.08 %. Відповідно до Методики [16, с. 175], якщо СВР < 40 %, то територія держави є територіальними межами ринку. За період, що аналізується, показник відкритості ринку КП не перевищував 40 %, що свідчить про можливість його ідентифікації як державного ринку та проведення аналізу ВП у географічних межах держави.

Таблиця 1

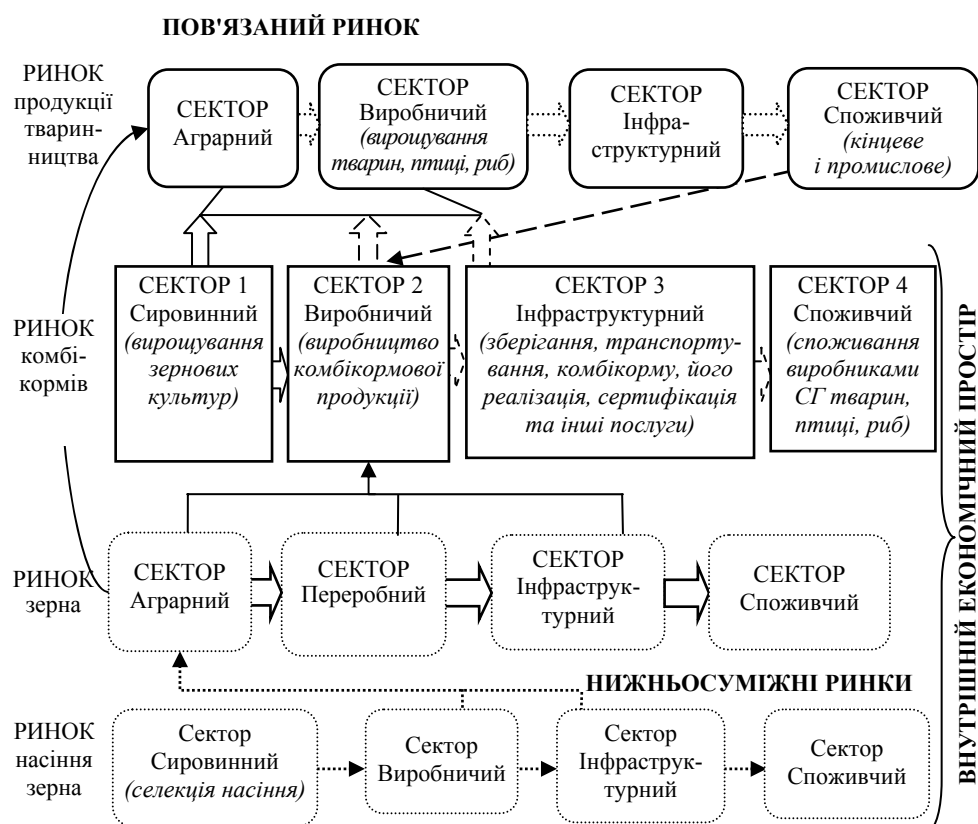
Ємність і ступінь відкритості ринку комбікормової продукції, тис. т *

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013, % до 2005
1. Виробництво	4160	4820	4950	5850	5900	6100	6500	6600	6900	165.9
2. Імпорт	103.5	130.0	125.1	136.1	120.2	135.4	140.1	153.9	166.7	161.0
% до виробництва	2.49	2.70	2.53	2.33	2.04	2.22	2.16	2.33	2.42	–
3. Експорт	37.8	21.7	37.0	35.1	6.4	8.6	13.3	15.7	19.9	52.8
% до виробництва	0.91	0.45	0.75	0.60	0.11	0.14	0.21	0.24	0.29	–
4. Ємність ринку (1+2-3)	4226	4928	5038	5951	6014	6227	6627	6738	7047	166.8
5. СВР, % (2/4)	2.45	2.64	2.48	2.10	2.26	1.93	2.11	2.28	2.37	–

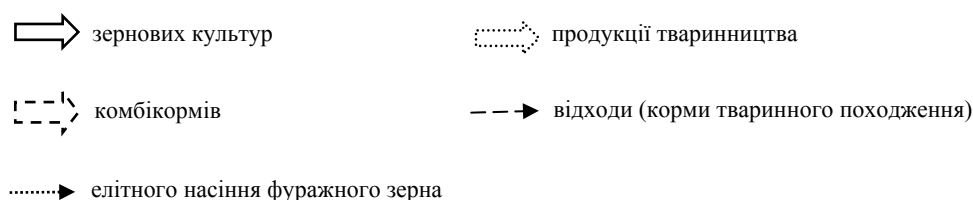
* Розраховано автором за даними Державної митної служби України та аналітичних видань [8; 13]

Ринок комбінованих кормів, ідентифікований товарними, територіальними і часовими межами, називається *релевантним*. Його секторну структуру та сукупність взаємозв'язків і взаємодій у системі суміжних і пов'язаних до релевантного ринків наведено на *рисунку*. Державні ринки зерна та насіння зернових культур є *нижньосуміжними* ринками відносно релевантного ринку комбікормів, оскільки зерно є вхідним ресурсом для виробництва КП. Зернова складова у структурі повно-

раціонних комбікормів досягає 65–70 %. Ринок продукції тваринництва відносно релевантного є пов'язаним ринком і головним споживачем комбікормової продукції.

Умовні позначення товаропотоків:

Відтворювальна модель системи ринків, суміжних до ринку комбікормової продукції (авторська розробка)

Згідно з методологією секторного аналізу інтегрованих товарних ринків [9; 10] структуру релевантного ринку КП можна представити як сукупність чотирьох взаємопов'язаних секторів відповідно до стадій утворення, додавання, трансформації та споживчих властивостей товару, а саме: сировинного, виробничого, інфраструктурного та споживчого. Український ринок комбікормової продукції є повним чотирисекторним ринком, тобто інтегрованим.

Суміжні ринки відтворювальної системи органічно взаємопов'язані і взаємодіють між собою, формуючи *внутрішній економічний простір*, який включає умови і передумови для функціонування системи суміжних ринків. Найголовнішою з передумов є наявність на території держави потужного потенціалу та його складових (природно-ресурсного, виробничого, трудового, інфраструктурного, інноваційного, споживчого потенціалів), що складають матеріальну, трудову, інноваційну основи ВП на ринку зерна та продуктів його переробки. Усі суміжні ринки відтворювальної системи є чотирисекторними ринками, що свідчить про наявність в Україні потужного економічного потенціалу ринку КП (див. *рисунок*).

Система суміжних ринків є відкритою відтворювальною системою, якій притаманна сукупність прямих і зворотних зв'язків із *зовнішнім економічним простором*. Вектор його впливу на ВП має подвійну спрямованість. З одного боку, ринок КП забезпечує ринок тваринницької продукції комбікормами та кормовими сумішами, з іншого, – отримує від пов'язаного ринку корми тваринницького походження (борошно м'ясне, кісткове, рибне, печінкове, молоко, м'ясо та ін.), які є складовими компонентами комбінованих кормів. Ринок КП постає сполучною ланкою між рослинництвом і тваринництвом, що обумовлює його залежність як від нижньосуміжного зернового ринку, так і пов'язаного ринку продукції тваринництва.

Динаміка валового збору зернових культур (ЗК) свідчить про наявність в Україні потужної сировинної бази для розвитку комбікормової промисловості. У 2013 р. порівняно з 1990 р. обсяги зернового виробництва зросли на 23.5 %. Серед зернофуражних культур найбільше зросли валові збори кукурудзи – у 6.5 раза (*табл. 2*). На тлі перманентного зростання виробництва кукурудзи відповідно до потреб експортного попиту спостерігається тенденція зменшення виробництва інших зернофуражних культур, обумовлена скороченням внутрішнього споживання. Виробництво ячменю за цей період скоротилось на 17.0 %, зернобобових культур – на 85.3 %. Останні мають важливе значення у збалансуванні кормових раціонів за білком відповідно до зоотехнічних норм. Потреби тваринництва у протеїні задовольняються на 70–75 % [4, с. 59–61] за рахунок зернобобових, також вони істотно підвищують родючість ґрунтів. Відтак, скорочення посівних площ високобілкових зернобобових культур в Україні не відповідає національним інтересам, є свідченням неефективного використання природоресурсного потенціалу зернового ринку, ігнорування внутрішніх потреб комбікормових підприємств у якісній екологічно чистій сировині.

Характерною особливістю сировинного сектора комбікормового ринку України є активний експорт фуражного зерна та білкових компонентів комбікормів, зокрема, соняшникового шроту. Експорт кукурудзи зріс у 2013 р. порівняно з 2005 р. у 5.7 раза і становив 60.2 %

експорту групи II "Продукти рослинного походження", тоді як у 2005 р. її частка досягала всього 19.4 %. У цей же період експорт макухи та інших твердих відходів, одержаних під час добування рослинних олій, зріс у 2.9 раза і становив 2.87 млн т, соєвого шроту збільшився у 6.5 раза, досягнувши 21.3 тис. т. Також зростає експорт інших компонентів комбікормів – м'ясного борошна та відходів від помелу зерна – у 3.3 та 1.3 раза відповідно [11; 15].

Таблиця 2

Динаміка обсягів виробництва зернових культур та комбікормової продукції, млн т*

Показник	1990	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013, % до:	
									1990	2008
СЕКТОР 1 зерно, у т.ч.:	51.01	38.02	53.29	46.03	39.27	56.75	46.22	63.00	123.5	118.2
ячмінь	9.17	8.98	12.61	11.83	8.49	9.10	6.94	7.60	82.9	60.3
% до ЗК	18.0	23.6	23.7	25.7	21.6	16.0	15.0	12.1	–	–
кукурудза	4.74	7.17	11.45	10.49	11.95	22.84	20.96	30.9	у 6.5 раза	у 2.7 раза
% до ЗК	9.3	18.9	21.5	22.8	30.4	40.2	45.4	49.1	–	–
зернобобові культури	3.27	0.76	0.55	0.62	0.59	0.49	0.47	0.48	14.7	87.3
% до ЗК	6.4	2.0	1.0	1.4	1.5	0.9	1.0	0.8	–	–
СЕКТОР 2 комбікорми для с.-г. тварин і птиці	16.50	4.16	5.85	5.90	6.10	6.50	6.60	6.90	41.8	117.9

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [11; 12]

У 2013 р. обсяги виробництва комбікормів для сільськогосподарських тварин та птиці зменшились порівняно з 1990 р. на 58.2 % (див. *табл. 2*). За 1990–2000 рр. система комбікормового виробництва в Україні була практично зруйнована. Із 16 млн т середньорічне виробництво комбікормів скоротилося до 1 млн т, що стало результатом зниження попиту на них через зменшення виробництва тваринницької продукції, за відсутності інших, зокрема, зовнішніх, каналів збуту КП. Порівняно з базовим 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) скоротилося на 81.6 %, у т.ч. корів – на 70.1, свиней – на 62, овець та кіз – на 80.7, птиці – на 16.1 % (*табл. 3*).

Починаючи з 2000 р., генерується тенденція повільного нарощування виробництва КП, яка з 2005 р. набуває стійкого характеру зростання. У 2013 р. порівняно з 2005 р. обсяги комбікормового виробництва зросли на 65.9 %, порівняно з 2008 р. – на 17.1 %. Головними чинниками такого зростання стали збільшення поголів'я птиці (на 26.5 % порівняно

з 2008 р.) та свиней (на 3.5 %) як головних споживачів комбікормів і поступовий перехід тваринництва до використання прогресивних технологій годівлі. У структурі виробництва КП 54.2 % припадає на комбікорми для птиці, 20.2 – на комбікорм для свиней, 10.1 – на комбікорм для ВРХ, 15.5 – на інші його види [5].

Таблиця 3

Динаміка поголів'я худоби та птиці в Україні, млн голів*

Поголів'я	1990	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013, % до:	
									1990	2008
Велика рогата худоба,	25.19	6.9	5.49	5.08	4.83	4.49	4.43	4.65	18.4	84.6
у т.ч. корови	8.53	3.93	3.1	2.86	2.74	2.63	2.58	2.55	29.9	82.4
Свині	19.95	6.47	7.02	6.53	7.58	7.96	7.37	7.58	38.0	107.9
Вівці та кози	9.00	1.75	1.68	1.73	1.83	1.73	1.74	1.74	19.3	103.5
Птиця	255.1	152.8	169.3	177.6	191.4	203.8	200.8	214.1	83.9	126.5

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [11; 12]

У виробничому секторі релевантного ринку розгортають діяльність суб'єкти виробництва трьох типів: незалежні спеціалізовані комбікормові підприємства; вертикально інтегровані структури, зокрема, агрохолдинги; малі та середні підприємства, кормоцехи. В Україні нараховується близько 90 виробників комбікормів, які випускають 75–1150 т продукції за добу, і 350 підприємств потужністю до 75 т. На сьогодні понад 70 % промислових комбікормів виробляють вертикально інтегровані структури. У 2012 р. до п'ятірки лідерів вітчизняного комбікормового виробництва увійшли три агрохолдинги: ПАТ "Миронівський хлібопродукт", ПАТ "Укрлендфармінг", ТОВ "Комплекс Агромарс" відповідно з 24.5, 8.1 і 7.5 % загального випуску КП [5; 7].

Характерною рисою державного ринку КП є його *моносонічність*, тобто високий ступінь ринкової влади покупця, що в свою чергу істотно впливає на ринкову поведінку виробника та змушує його до інтеграції з покупцем для забезпечення гарантованого збуту й захисту від конкуруючих виробників продукції [8, с. 55]. На думку О. Козаченко, саме моносонічність релевантного ринку сприяла появі та розвитку квазіінтегрованих об'єднань (або вертикального контролю), не закріплених відносинами власності. Такий тип інтеграції є ознакою нестабільності й нерозвиненості ринкової інфраструктури, оскільки неврегульовані відносини власності роблять контроль над поставками і збутом підприємства в цілому ефективнішим, ніж контроль над його активами [2, с. 56].

Рівень завантаження комбікормових підприємств залежить від їх розміру та форми власності: в агрохолдингах заводи завантажені на 80–90 %, потужності незалежних підприємств – на 40–60 % [7]. Найнижчий рівень завантаження у державних комбікормових підприємств.

Виробничі потужності Новоукраїнського КХП та Ізюмського КХП, що входять до складу ПАТ "Державна продовольчо-зернова корпорація України", завантажені лише на 23 %, незважаючи на їх потенційні можливості щорічно виробляти 163 тис. т збалансованих кормів для сільськогосподарських тварин, птиці та риби, задовольняючи при цьому 15 % потреб внутрішнього ринку у КП [17]. Орієнтація виключно на внутрішній попит за умов жорсткої конкуренції з агрохолдингами та локальними виробниками призводить до неефективного використання наявного потужного виробничого потенціалу комбикормового ринку, банкрутства та репрофілювання спеціалізованих підприємств, скорочення податкових надходжень, що не відповідає національним інтересам і потребує державного втручання.

Динаміку та обсяги товаропотоків між секторами інтегрованого ринку можна дослідити шляхом побудови міжсекторних товарних балансів (табл. 4). У середньому за 2010–2013 рр. обсяги фуражного споживання зерна становили 15.9 млн т або 34.4 % валового збору. З них для виробництва збалансованих комбикормів використано всього 4.2 млн т (26.7 %); 73.3 % обсягів фуражного зернового використання (11.6 млн т) спрямовано для споживання подрібненого зерна та сумішей, виготовлених безпосередньо виробниками тваринницької продукції, зокрема, господарствами населення, за межами виробничого сектора комбикормового ринку.

Таблиця 4

Міжсекторний товарний баланс між аграрним і виробничим секторами ринку комбикормової продукції, тис. т *

Рік	Фуражне споживання зерна	% до валового збору	СЕКТОР 1 Сировинний		СЕКТОР 2 Виробничий Виробництво комбикормів	Споживання подрібненого зерна та сумішей	% до фуражного споживання
			Розрахунковий обсяг зерна для виробництва комбикормів, тис. т (вихід – 65 %)	% до фуражного споживання			
2005	13817	36.4	2704	19.6	4160	11113	80.4
2006	13750	40.1	3133	22.8	4820	10617	77.2
2007	12748	43.5	3218	25.2	4950	9531	74.8
2008	13580	25.5	3803	28.0	5850	9778	72.0
2009	13997	30.4	3835	27.4	5900	10162	72.6
2010	14787	37.7	3965	26.8	6100	10822	73.2
2011	16334	28.8	4225	25.9	6500	12109	74.1
2012	16147	34.9	4290	26.6	6600	11857	73.4
2013	16241	35.1	4485	27.6	6900	11756	72.4
У середньому за 2010–2013 рр.	15877	34.4	4241	26.7	6525	11636	73.3

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та аналітичних видань [6; 11; 13]

Проведені дослідження природних умов і спрямованості деформацій ВП на інтегрованому ринку зерна дають змогу ідентифікувати два їх типи – структурні та фінансові [10, с. 91]. Перші зменшують або нівелюють взаємозв'язки та взаємодії між суб'єктами суміжних секторів і суміжних ринків. Характерною особливістю структурних деформацій ВП на релевантному ринку є скорочення відтворювального взаємозв'язку між товаропотоками зернового і комбікормового ринків та надходження фуражного зерна до пов'язаного ринку продукції тваринництва безпосередньо з аграрного сектора зернового ринку, без включення у цикл виробничого сектора ринку КП (див. *рисунок*). Згідно з розрахунками 73.3 % фуражного зерна проходить скорочений відтворювальний цикл у межах простого відтворення ресурсів, і лише 26.7 % зернофуражу переробляється у повнораціонні комбікорми в межах розширеного відтворення ресурсів. Головними причинами структурних деформацій ВП є збитковість, низька рентабельність продукції тваринництва, недосконалість механізмів державної підтримки тваринництва.

Обсяги експорту української КП у 2013 р. становили 19.9 тис. т (0.3 % виробництва), зменшившись порівняно з 2005 р. на 47.2 %. У вартісному виразі експорт готових кормів для тварин досягнув у 2013 р. 15.9 млн дол. США. У структурі експорту домінують корми на основі зерносумішей. Головними їх зовнішніми споживачами в цей період є (%): Грузія (32.9), Росія (23.8) і Молдова (23.0). У той же час імпорт КП становив 166.7 тис. т (2.4 % виробництва), збільшившись порівняно з 2005 р. на 61 %. У структурі імпорту близько 45–50 % припадає на премікси, решта – на комбікорми зі специфічними компонентами, які окремо не реалізуються. Основними країнами-імпортерами комбікормів у 2013 р. є (%): Росія (18.6), Польща (16.2) та Франція (13.3). У натуральному виразі обсяги імпорту КП перевищували обсяги її експорту у 8.4 раза (2013 р.), у вартісному – у 16.7 раза [15]. У 2005–2013 рр. для готових кормів характерне стійке від'ємне сальдо зовнішньоекономічної діяльності.

Корми є матеріальною основою створення продукції тваринництва, відтак, головним чинником її конкурентоспроможності. Кожна тонна збалансованого комбікорму, витрачена в молочному тваринництві, порівняно із зерною сумішшю дає змогу одержати додатково 250–300 л молока, у свинарстві – 30–40 кг свинини, птахівництві – 800–900 шт. яєць [5]. Вартість кормів – найбільша складова у формуванні собівартості тваринницької продукції, до того ж вона має тенденцію до зростання. У структурі витрат частка кормів зросла для ВРХ з 75.6 % у 2008 р. до 77.1 % – у 2012 р., для свиней – з 79.9 до 81.4 %, птиці – з 71.9 до 79.2 %; у виробництві молока частка кормів збільшилася з 71.0 до 71.8 %, вовни – з 65.7 до 67.6 % і лише у виробництві яєць за аналізований період частка кормів знизилася з 85.2 до 74.1 % [14, с. 23].

Основними споживачами КП є сільськогосподарські підприємства, в яких частка комбікормів у структурі годівлі становить 43 %, тоді як

у господарств населення – всього 3.8 % [5]. Сьогодні більшість поголів'я перебуває у господарствах населення. У 2012 р. розподілення між сільгоспідприємствами та господарствами населенням було у відношенні (%): поголів'я свиней – 46.9 до 53.1, птиці – 55.1 до 44.9, ВРХ – 32.4 до 67.6, у т.ч. корів – 22.5 до 77.5 [12, с. 169]. Порівняно з 2005 р. частка сільськогосподарських підприємств у поголів'ї свиней і птиці зросла на 10 і 14 %, у поголів'ї ВРХ і корів зменшилася на 5.9 і 1.3 % відповідно.

У середньому за 2010–2013 рр. внутрішнє споживання комбікормів становило 6.7 млн т, їх частка у витратах концентрованих кормів худобі та птиці досягла 44.7 % (табл. 5). У 2012 р. для годівлі тварин і птиці використано 15.2 млн т концентрованих кормів (45 % загального обсягу кормів) [12, с. 178]. Тенденція до зростання частки КП у структурі витрат концентрованих кормів є позитивною і свідчить про поступовий перехід тваринництва до використання прогресивних технологій годівлі.

Таблиця 5

Міжсекторний товарний баланс між інфраструктурним і споживчим секторами комбікормового ринку, тис. т *

Рік	Сектор 3 Інфраструктурний		Сектор 4 Споживчий		Виробництво продукції тваринництва		
	Імпорт комбікормів	Експорт комбікормів	Внутрішнє споживання комбікормів	% до витрат концентрованих кормів (худобі та птиці)	М'ясо (у забійній вазі)	Молоко	Яйця (млн шт.)
2005	103.5	38	4225.7	32.8	1597	13714	13046
2006	130.0	22	4928.3	35.7	1723	13287	14235
2007	125.1	37	5038.1	37.0	1912	12262	14063
2008	136.1	35	5951.0	45.1	1906	11761	14957
2009	120.2	6	6013.8	40.9	1917	11610	15908
2010	135.4	9	6226.8	42.1	2059	11249	17052
2011	140.1	13	6626.8	45.1	2144	11086	18690
2012	153.9	16	6738.2	44.3	2210	11378	19110
2013	166.7	20	7046.8	47.1	2177	11232	18900
У середньому за 2010–2013рр.	149.0	14	6660.0	44.7	2147.5	11236	18438

* Розраховано автором за даними Державної митної служби, Державної служби статистики України [11; 12; 15]

За результатами секторного аналізу ВП, оцінки міжсекторних товарних балансів узагальнено головні економічні проблеми розвитку державного ринку КП за секторами, ідентифіковано вектори їх впливу на ВП ринку (табл. 6).

Таблиця 6

Основні економічні проблеми та напрями розвитку комбікормового ринку *

Сектор	Проблеми	Вплив на відтворювальні процеси ринку	Стратегічне завдання	Вектор регуляторних заходів
Сировинний	Зменшення обсягів виробництва зернобобових культур; експорт білкової сировини	Зниження природної родючості ґрунтів, рентабельності зерновиробництва. Недостатність якісної та дешевої високобілкової сировини для потреб вітчизняних комбікормових підприємств. Незбалансованість КП за поживними речовинами (протеїном). Імпорт високобілкової сировини, передусім соєвого шроту. Зростання вартості української КП на внутрішньому ринку	Забезпечення комбікормових підприємств високоякісною екологічно чистою білковою сировиною вітчизняного виробництва за оптимальними цінами. Налагодження українського виробництва преміксів і БВД за передовими технологіями	Фінансування селекційних розробок щодо створення адаптивних високопродуктивних сортів і гібридів бобових культур кормового спрямування. Стимулювання виробництва фуражних бобових культур із заданими параметрами якості. Налагодження прямих довгострокових зв'язків між виробниками комбікормів, зерна, білкової сировини, преміксів та БВД (за активної участі Аграрного фонду, профільних об'єднань)
Виробничий	Високий рівень концентрації; посередня якість і висока ціна вітчизняної КП	Зменшення кількості незалежних спеціалізованих підприємств, низький рівень завантаження їх виробничих потужностей, застарілі технології та обладнання, висока ризикованість виробництва. Розвиток холдингів, вертикальний контроль. Високий коефіцієнт конверсії українських комбінованих кормів. Незбалансованість вітчизняної КП за основними компонентами	Диверсифікація каналів збуту КП. Забезпечення конкурентоспроможності української КП: <ul style="list-style-type: none"> • підвищення якості продукції, зменшення коефіцієнта конверсії корму; • диверсифікація асортименту КП, розвиток вторинного виробництва комбікормів; • впровадження інноваційних технологій кормовиробництва 	Розвиток кооперативного та державного каналів реалізації комбікормів, освоєння зовнішніх ринків збуту продукції. Налагодження прямих довгострокових зв'язків між виробниками комбікормів та їх споживачами (за участі Аграрного фонду, профільних об'єднань). Пріоритетне включення незалежних комбікормових підприємств, що виробляють якісну конкурентоспроможну продукцію із вітчизняної сировини, до участі у державних програмах щодо розвитку ринку зерна, тваринницької продукції

Закінчення табл. 6

Сектор	Проблеми	Вплив на відтворювальні процеси ринку	Стратегічне завдання	Вектор регуляторних заходів
Інфраструктурний	Нерозвиненість збутової системи; зменшення експорту готової КП; постійний імпорт преміксів і БВД	Однібічна внутрішня орієнтованість комбікормового ринку, неефективне використання його виробничого та експортного потенціалів. Невідповідність української системи сертифікації європейським стандартам. Зростання цін КП на внутрішньому ринку, залежність від імпорту дороговартісних преміксів і БВД. Перевищення темпів зростання цін імпорту компонентів комбікормів над темпами зростання цін їх експорту	Зростання експорту вітчизняних преміксів і КП з високою доданою вартістю. Поетапне скорочення імпорту компонентів комбікормів в Україну	Часткова компенсація незалежним підприємствам вартості міжнародної сертифікації виробництва комбікормів та їх інгредієнтів. Підвищення ставок імпортного мита для компонентів КП (м'ясного борошна та соєвого шроту), преміксів
Споживчий	Невисокий внутрішній попит на КП	Хронічна збитковість тваринницького комплексу. Неплатоспроможність виробників продукції тваринництва, рибиництва, від'ємні рівні рентабельності їх продукції. Нерозвиненість великотоварного тваринницького виробництва	Максимально повне забезпечення населення України продукцією тваринництва власного виробництва	Розвиток великотоварного виробництва продукції тваринництва на кооперативній основі. Стимулювання використання комбікормів на підприємствах у межах державних програм

* Розроблено автором

Рівноважний розвиток відтворювальної системи суміжних до комбікормового ринків передбачає налагодження тісних зв'язків, з одного боку, між виробниками КП та зернофуражних культур, білкової сировини, преміксів і БВД, з іншого, – між комбікормовими підприємствами та виробниками продукції тваринництва, птахівництва, рибництва із дотриманням базового принципу збалансування економічних інтересів ринкових суб'єктів. Завдання держави полягає у налагодженні товарно-фінансово-інформаційних потоків у системі суміжних ринків через реалізацію низки системних взаємопов'язаних регуляторних заходів, контролю їх ефективності та глибини впливу на ВП з позицій досягнення національних інтересів та пріоритетів агропродовольчої політики. Сукупність регуляторних заходів, цілеспрямовано орієнтованих на реалізацію стратегічних завдань розвитку інтегрованого ринку КП, узагальнено (див. табл. 6).

Висновки. Український ринок КП є чотирисекторним інтегрованим ринком. У відтворювальній системі суміжних до комбікормового ринків нижньосуміжними постають ринки насіння зернових культур і фуражного зерна, пов'язаними є ринки продукції тваринництва, птахівництва та рибництва.

Ідентифіковано структурні деформації ВП, проявом яких є скорочення взаємодій між релевантним ринком КП і пов'язаним ринком тваринницької продукції. 73.3 % фуражного зерна проходить скорочений відтворювальний цикл у межах простого відтворення ресурсів, і лише 26.7 % зернофуражу переробляється у збалансовані комбікорми в межах розширеного відтворення ресурсів.

Визначено головні економічні проблеми розвитку державного ринку КП за секторами.

Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку комбікормового ринку та комплекс прикладних заходів, орієнтованих на їх реалізацію. Зокрема впровадження механізмів стимулювання виробництва високобілкових бобових культур та експорту української КП, виготовленої з вітчизняної екологічно чистої сировини; часткова компенсація незалежним підприємствам вартості міжнародної сертифікації виробництва комбікормів та їх інгредієнтів; пріоритетне включення комбікормових підприємств, що виробляють якісну конкурентоспроможну КП з української сировини, до участі у державних програмах щодо розвитку ринків зерна та тваринницької продукції.

Теоретична сутність результатів секторного аналізу релевантного ринку комбікормів полягає в збагаченні методології дослідження сучасних економічних систем. Практичне значення стратегічних завдань розвитку інтегрованого ринку КП та регуляторних заходів визначається можливістю їх використання в ході розробки державних і регіональних програм розвитку ринків КП, зерна та тваринницької продукції, модернізації механізмів державного регулювання та управління даними ринками, наукового обґрунтування пріоритетів національної агропродовольчої політики в умовах відкритої економіки.

Перспективи подальших досліджень полягають в оцінці руху фінансових ресурсів у межах другої фази відтворювального циклу шляхом побудови та аналізу міжсекторних фінансових балансів (доданої вартості товарів, рентабельності продукції, показників ресурсної ефективності, зокрема, фондівіддачі, матеріалівіддачі, продуктивності праці тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камінський І. В. Розвиток ринку зернобобових культур в Україні / І. В. Камінський // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 59–63.
2. Козаченко О. А. Державне регулювання розвитку комбікормових підприємств / О. А. Козаченко // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 55–58.
3. Перегуда В. Л. Ринок кормів / В. Л. Перегуда // Пропозиція. — Режим доступу : <http://propozitsiya.com.ua>.
4. Кузнецова І. О. Зерновий ринок України: історія створення та тенденції розвитку : монографія / І. О. Кузнецова. — Одеса : Поліграф, 2008. — 198 с.
5. Євтєєв О. Ефективні корми – статистичні дива / О. Євтєєв // Агропрофі: укр.тижневик ділової інформ. — Режим доступу : <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1057>.
6. Мадай А. Госрегулирование. Умно жуй / А. Мадай // Бизнес. — 2012. — № 44 (1031). — С. 33–34.
7. Ткаченко К. Рынок комбикормов: растем, когда все падают / К. Ткаченко // Нац. агропортал Latifundist.com. — Режим доступу : <http://latifundist.com/spetsproekt/54-rynok-kombikormov>.
8. Авдашева С. Б. Теория организации отраслевых рынков : учебник / С. Б. Авдашева, Н. М. Розанова. — М. : Магистр, 1998. — 320 с.
9. Лысюк В. М. Воспроизводственная функция товарных рынков : монография / В. М. Лысюк. — Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2011. — 225 с.
10. Нікішина О. В. Модернізація регуляторної політики на інтегрованому зерновому ринку України (відтворювальний підхід) / О. В. Нікішина // Механізм регулювання економіки. — 2013. — № 2 (60). — С. 88–97.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленко. — К. : Август Трейд, 2013. — 551 с.
13. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : стат. бюл. ; за ред. Н. С. Власенко. — К. : Держ. служба статистики України, 2013. — 56 с.
14. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. — К. : Держ. служба статистики України, 2013. — 88 с.
15. Офіційний сайт Державної митної служби України. Митна статистика. — Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat>.
16. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : затв. Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 берез. 2002 р. № 49-р. // Конкуренційне законодавство України : юрид зб. — К. : Професіонал, 2002. — 296 с.

17. Офіційний сайт ПАТ "Державна продовольчо-зернова корпорація України". Про корпорацію. — Режим доступу : <http://www.pzcu.gov.ua/ua/about>.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2014.

Nikishina O. National market of fodder products.

Background. Development of regulatory measures, aimed at balanced development of system markets which is adjacent to the fodder market stipulates a necessity of innovative market analysis techniques application. For this reason sector analysis of commodity and financial flows within the phases of the reproduction cycle allows us to estimate an efficiency of functioning of entire system of adjacent markets. This defines urgency and the aim of this article.

Material and methods. The analysis of the market of mixed fodder has been carried out for 2005–2013 years with use of methods of the sector and dynamic analysis, structural and logical and balance methods. Theoretical base of the article is composed of the theory of a reproduction cycle, study of scientists and market analysts. Empirical base is the article is composed of official data of Public service of statistics of Ukraine and the Public customs service of Ukraine.

Results. State market of mixed fodder products is a four-sector integrated market. In system of adjacent markets the lower adjacent is markets of seeds and feed grains, related is markets of livestock products and poultry. In 2013 the market capacity of fodder amounted to 7.05 million tons, exports – 0.29 % of total production, the level of capacity utilization of specialized enterprises – 20–40 %, which is a testimony to unrealized production and export market potentials.

In the course of research were identified structural deformation of reproduction processes in the market, major economic problems of its development, developed a system of regulatory measures aimed at effective functioning integrated market of mixed fodder.

Conclusion. Strategic directions of the development of fodder market is to increase the competitiveness of Ukrainian products, the use for its production of own environmentally friendly raw materials, diversification of distribution channels, phased reduction of import premix and protein supplements, implementation of the stimulation mechanisms of the domestic mixed fodder products exports.

Keywords: integrated fodder market, system of adjacent markets, reproduction processes, state regulation measures.

REFERENCES

1. Kamins'kyj I. V. Rozvytok rynku zernobobovyh kul'tur v Ukraini / I. V. Kamins'kyj // Ekonomika APK. — 2012. — № 4. — S. 59–63.
2. Kozachenko O. A. Derzhavne reguljuvannja rozvytku kombikormovyh pidpryjemstv / O. A. Kozachenko // Ekonomika APK. — 2009. — № 9. — S. 55–58.
3. Pereguda V. L. Rynok kormiv / V. L. Pereguda // Propozycja. — Rezhym dostupu : <http://propozitsiya.com.ua>.
4. Kuznecova I. O. Zernovyj rynek Ukrainy: istorija stvorennja ta tendencii rozvytku : monografija / I. O. Kuznecova. — Odesa : Poligraf, 2008. — 198 s.
5. Jevtejev O. Efektyvni kormy – statystychni dyva / O. Jevtejev // Agroprof: ukr. tyzhnevnyk dilovoi' inform. — Rezhym dostupu : <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1057>.
6. Madaj A. Gosregulirovanie. Umno zhuj / A. Madaj // Biznes. — 2012. — № 44 (1031). — S. 33–34.
7. Tkachenko K. Rynok kombikormov: rastem, kogda vse padajut / K. Tkachenko // Nac. agroportal Latifundist.com. — Rezhym dostupu : <http://latifundist.com/spetsproekt/54-rynok-kombikormov>.

8. *Avdasheva S. B.* Teorija organizacii otraslevykh rynkov : uchebnyk / S. B. Avdasheva, N. M. Rozanova. — M. : Magistr, 1998. — 320 s.
9. *Lysjuk V. M.* Vosproizvodstvennaja funkcija tovarnykh rynkov : monografija / V. M. Lysjuk. — Odessa : IPRJeJeI NAN Ukrainy, 2011. — 225 s.
10. *Nikishyna O. V.* Modernizacija reguljatornoi' polityky na integrovanomu zernovomu rynku Ukrainy (vidtvorjuval'nyj pidhid) / O. V. Nikishyna // Mehanizm reguljuvannja ekonomiky. — 2013. — № 2 (60). — S. 88–97.
11. *Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrainy.* — Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. *Statystychnyj shhorichnyk Ukrainy za 2012 rik / za red. O. G. Osaulenko.* — K. : Avgust Trejd, 2013. — 551 s.
13. *Balansy ta spozhyvannja osnovnykh produktiv harchuvannja naselennjam Ukrainy : stat. bjul. ; za red. N. S. Vlasenko.* — K. : Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. — 56 s.
14. *Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnyctva produkcii' sil'skogo gospodarstva v sil'skogospodars'kyh pidprijemstvah za 2012 rik : stat. bjul. / vidp. za vyp. O. M. Prokopenko.* — K. : Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. — 88 s.
15. *Oficijnyj sajt Derzhavnoi' mytnoi' sluzhby Ukrainy. Mytna statystyka.* — Rezhym dostupu : <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat>.
16. *Metodyka vyznachennja monopol'nogo (dominujuchoho) stanovyssha sub'ektiv gospodarjuvannja na rynku : zatv. Rozporjadzhennjam Antymonopol'nogo komitetu Ukrainy vid 5 berez. 2002 r. № 49-r. // Konkurencijne zakonodavstvo Ukrainy : juryd zb.* — K. : Profesional, 2002. — 296 s.
17. *Oficijnyj sajt PAT "Derzhavna prodovol'cho-zernova korporacija Ukrainy". Pro korporaciju.* — Rezhym dostupu : <http://www.pzcu.gov.ua/ua/about>.